

van deze opdrachten lijkt me een effectieve manier om aspecten van de behandelde hoofdstukstof te hernemen dan wel zelf toe te passen. De opdrachten worden telkens gevolgd door “een actuele tekst uit krant, tijdschrift of van internet, die een verband wil laten zien tussen de historische verschijnselen en eigentijdse gebeurtenissen.” Sommige van die teksten zijn best aardig, maar misschien toch een beetje te veel van het goede voor iemand die alleen maar binnengeleid wil worden in de grondbeginselen van de Middelnederlandse grammatica. Ze zijn typerend voor de taalhistorische invalshoek van de auteurs (die eigenlijk al inherent is aan een cursus Middelnederlands en Vroegnieuwlands), zoals die ook op veel andere plaatsen in het grammaticadeel zichtbaar is. Dat nogal nadrukkelijk plaatsen van morfologische en/of syntactische varianten binnen de context van taalhistorische ontwikkelingen is weliswaar interessant en leerzaam, maar – opnieuw – waarschijnlijk niet het eerste waar een taalcursist om vraagt en het levert bovendien nogal wat leestekst op. M.i. moet een inleidende taalcursus vooral *to the point*, toegankelijk en overzichtelijk zijn. Als de behandelde taalverschijnselen zowel in hun onderlinge samenhang als duidelijk van elkaar onderscheiden worden aangeboden, hoeft je niet telkens een stuk tekst door te lezen om terug te zoeken waar het ook al weer om ging.¹ Soms is het gewoon een kwestie van typografie. Ik wil met deze opmerkingen dan ook niets ten nadele gezegd hebben van de, zeer gedegen en duidelijke, inhoudelijke behandeling van de diverse grammatica-onderdelen. Maar op het punt van de presentatie moet NMGE het in mijn ogen toch afleggen tegen de genoemde *Cursus* van Maaike Hogenhout-Mulder.

Zoals gezegd omvat het tweede deel van NMGE veertig oefenteksten, voorzien van vragen. Met uitzondering van nr.10 en 20 (twee korte oorkonden) behoren de eerste twintig teksten tot de Middelnederlandse literaire canon. Waarom dit twintigtal is opgesplitst in twee reeksen (nr.1-10; 11-20), elk met min of meer dezelfde oplopende moeilijkheidsgraad, is mij niet duidelijk. Ook het tweede twintigtal, Vroegnieuwlandse, teksten (nr.21-40) is volgens hetzelfde principe gegroepeerd en bestaat eveneens grotendeels uit literaire tekstfragmenten. Nieuw verworven kennis en vaardigheden moeten vanzelfsprekend getoetst worden aan de hand van goed gekozen tekstmateriaal. Dat dit ook in zelfstudie, zonder deskundige begeleiding, mogelijk zou zijn, lijkt me een vrome wens.

NMGE wordt afgesloten met een Verantwoording van illustraties en (oefen)teksten en een Verklarende woordenlijst. Een register ontbreekt, wat – zeker tegen de achtergrond van mijn opmerkingen over de gewenste toegankelijkheid – als een betreurenswaardige omissie aange merkt moet worden. Verder geen kwaad woord over NMGE. Het is goed dat het er is; het zal zijn waarde en bruikbaarheid wel bewijzen.

Fred de Bree

NOTEN

1 Zo zou, om concreet te worden, de (optische) toegankelijkheid van bijv. p.30-31; 52-53; 57; 91-99 en 113-117 naar mijn smaak wel vergroot mogen worden.

De teloorgang van de literatuur

William Marx: *Het afscheid van de literatuur. De geschiedenis van een ontwaarding. 1700-2000.* Amsterdam [etc.]: Querido, 2008. 284 blz. Prijs € 19,95.

Op 28 januari 2009 publiceerde Maarten 't Hart op de Achterpagina van NRC *Handelsblad* een ironisch artikel onder de titel 'Kinder mishandeling móet, zegt God'. Daarin betoogde hij dat minister Rouvoet van de Christenunie met zijn campagne tegen kindermishandeling inconsequent, want in strijd met de bijbel handelde. Het artikel van 't Hart was niet meer dan een grap. Intellectuelen die zijn stuk lezen, zullen er misschien stilletjes om gegniffeld hebben. Anderen zullen het wellicht hebben uitgeknipt. Van enige invloed op het maatschappelijke debat was de publicatie evenwel niet. Maarten 't Hart is immers een schrijver en schrijvers worden in de huidige tijd door de maatschappij niet serieus genomen. De Fransman William Marx, hoogleraar

vergelijkende literatuurwetenschap aan de universiteit van Orléans, legt in zijn op Pierre Bourdieu geïnspireerde boek *L'adieu à la littérature* (2005) uit hoe dat kan. Het werk is enige tijd geleden in het Nederlands vertaald door Katelyne de Vuyst, onder de titel *Het afscheid van de literatuur*. Volgens Marx is de literatuur – zoals de ondertitel van zijn boek aangeeft – in de loop der tijd haar waarde kwijtgeraakt. Daardoor heeft ze aan invloed ingeboet. Thans verkeert de literatuur in een existentiële crisis. Hoe kon dat gebeuren? luidt de centrale vraag. En hoe moet het nu verder?

De teloorgang werd volgens Marx al aan het einde van de achttiende eeuw ingezet. Het proces verliep in drie fasen: expansie, verzelfstandiging, ontwaarding. Het zijn deze begrippen die het hele boek door een rol spelen. Literatuur was van oudsher bedoeld om een vorst aan het hof te vermaken. Maar in de achttiende eeuw kreeg de literatuur steeds meer een algemeen nuttige, maatschappelijke functie, zo laat de auteur zien. Toen de stad Lissabon op 1 november 1755 getroffen werd door een allesverwoestende aardbeving (en de daardoor veroorzaakte tsunami) vervulden gedichten een prominente rol; de rampoëzie had een troostende functie. Dat laat zien dat literatuur nauw verbonden was met de samenleving en er een duidelijke functie in vervulde. De dichter was iemand met een belangrijke sociale taak. Aan het einde van de achttiende eeuw begon er echter een kloof te ontstaan tussen literatuur en werkelijkheid. Dat had te maken met de intrede van de esthetische poëtica in het literaire veld. Literatuur kreeg, onder invloed van ideeën over het sublieme, een nieuwe functie. Ze verloor geleidelijk aan haar sociaal-maatschappelijke taak. In korte tijd raakten de ideeën over het sublieme algemeen verspreid.

De negentiende eeuw kan worden gezien als de bloeiperiode van de literatuur. Zij kreeg in deze eeuw volgens Marx een religieuze, overgewaardeerde functie. Dichters en schrijvers waren geen gewone mensen meer, maar hogepriesters, die in verbinding stonden met een metafysische werkelijkheid. De positie van het schrijverschap veranderde hierdoor. In de achttiende eeuw, ten tijde van het classicisme, was de dichter aan regels gebonden geweest. Door hard te werken kon hij een bijzonder resultaat neerzetten, zo was toen de heersende gedachte geweest. Enkele decennia later was de ware dichter juist iemand die op goddelijke wijze zijn poëtische gevoelens in vaste vorm uitstortte. In het boek wordt deze verschuiving aan de hand van een mooi

voorbeeld geïllustreerd. Toen de Engelse criticus Charles Lamb in 1820 voor het eerst de werkmanuscripten vol doorhalingen van John Milton – de auteur van *Paradise Lost* – zag, werd hij door een hevige schrik bevangen: ‘Hij had de papieren graag in een rivier of in zee willen gooien. Hij had zich altijd voorgesteld dat die gedichten “integraal in al hun delen ontsproten waren” en kon het niet verdragen ze in zo’n toestand te zien, “alsof hun woorden sterfelijk waren en naar willekeur gewijzigd of verplaatst konden worden!” Hieruit blijkt dat de ideeën over de aard van de literatuur ingrijpend waren veranderd, want nog maar een paar decennia eerder had de neoklassieke criticus Samuel Johnson juist zijn bewondering uitgesproken voor Miltons gezwoeg. Het voorbeeld doet denken aan de uitspraak van de dichter Samuel Taylor Coleridge, die schreef dat het makkelijker was om met blote handen een steen uit de piramides te halen ‘than to alter a word, or the position of a word, in Milton or Shakespeare’. Daarmee gaf hij eveneens blijk van de nieuwe literaire poëtica.

Door deze ontwikkeling raakten literatuur en de wereld steeds meer van elkaar gescheiden. Het proces was de tweede fase ingegaan: de verzelfstandiging. Steeds meer auteurs pleitten voor een autonome, niet-sociale kunstopvatting: *l'art pour l'art*. Deze ontwikkeling had een ambigu effect. Enerzijds zagen schrijvers de literatuur als het enige waardige object. Anderzijds geloofden ze niet dat ze invloed op de werkelijkheid kon uitoefenen. Een scharnierpunt was volgens Marx 1857, het jaar waarin *Madame Bovary* verscheen. Dat boek bracht een grote schok teweeg. Dat had te maken met het feit dat mensen de auteur op dat moment nog steeds beschouwden als een ziener, een magiër. Op het moment dat Flaubert weigerde de rol van maatschappelijke gids te spelen, was dat een traumatische ervaring voor de maatschappij. Dat de verzelfstandiging van de literatuur tegen de wil van de samenleving inging, is iets waarvoor Bourdieu te weinig oog had, meent Marx. De maatschappij had haar hoop gevestigd op de literatuur, maar die keerde zich van haar af. De literatuur weigerde dus om nog langer een sociale rol te spelen. Iemand als Arthur Rimbaud (en in diens voetspoor ook Paul Verlaine) vormde de bekroning van het proces van verzelfstandiging. Rimbaud schreef autonome, onverklaarbare gedichten. De poëzie raakte hierdoor opgesloten in haar vorm, in haar eigen ivoren toren. Toen Rimbaud de grenzen van de literatuur had ontdekt, nam hij er

definitief afscheid van. De maatschappij op haar beurt verloor geleidelijk aan haar belangstelling voor de (autonome) literatuur, aldus Marx.

De teloorgang verliep in drie fasen: expansie, verzelfstandiging, ontwaarding

In de loop van de twintigste eeuw werd het proces van verzelfstandiging en de daaruit voortvloeiende ontwaarding doorgezet. Het Russische formalisme, gevolgd door het New Criticism heeft alle pogingen om de status van de literatuur te herstellen verhinderd. Na de Tweede Wereldoorlog werd dikwijls de uitspraak van T.W. Adorno aangehaald: ‘Het is barbaars om na Auschwitz een gedicht te schrijven’. Maar volgens Marx was die uitspraak te veel eer: de literatuur had haar invloed toen immers allang verloren. Auschwitz maakte geen einde aan de poëzie, omdat die nog maar een schim van zichzelf was. De Holocaust bracht wel het verval en de ontwaarding van de literatuur aan het licht. Het boek eindigt met een epiloog, waarin de auteur probeert te voorspellen hoe het nu verder zal gaan met de literatuur. Een belangrijke kanttekening van Marx is in dit opzicht dat er geen verband bestaat tussen de waarde en de kwaliteit van de literatuur. Sterker nog, ontwaarde literatuur is volgens hem veel mooier dan de literatuur van de achttiende eeuw. Veel van dat soort werken hebben volgens Marx een experimenteel karakter. Waar Rimbaud besloot om te stoppen met schrijven, besluiten veel huidige auteurs om op postmodernistische wijze over het niets te schrijven.

De maatschappij had haar hoop gevestigd op de literatuur, maar die keerde zich van haar af

William Marx heeft met *Het afscheid van de literatuur* een helder en betekenisvol boek afgeleverd. De waarde van het werk is dat het de grote lijnen van de literaire ideeënontwikkeling laat zien, van circa 1700 tot het jaar 2000. Een nadeel van deze vogelvluchtbenadering is dat hij zo nu en dan kort door de bocht gaat. De werkelijke situatie was niet zo zwart-wit als Marx in zijn boek doet voorkomen. Er bestonden in de twintigste eeuw bijvoorbeeld wel degelijk auteurs die, ondanks hun autonome positie en kunstenaarsopvatting, een maatschappelijke functie vervulden. Dat heeft de Zweedse

literatuurwetenschapper Thomas von Vegesack laten zien in zijn studie *De intellectuelen, Een geschiedenis van het literaire engagement 1898-1968* (1986), dat in 1989 in het Nederlands is vertaald. Ook Nederland kende maatschappelijk geëngageerde auteurs. Zo oefende Harry Mulisch in de jaren zestig met zijn reportageromans, zoals *Bericht aan de rattenkoning* (1966) en *Het woord bij de daad* (1968), wel degelijk invloed uit op de samenleving. Gerard Reve op zijn beurt droeg in de jaren zestig en zeventig met zijn romans en gedichten bij tot de emancipatie van homoseksuelen in Nederland.

Een ander bezwaar is dat Marx in zijn boek nauwelijks aandacht besteedt aan de institutionele weg waarlangs die poëtische ontwikkeling heeft plaatsgevonden. Vanuit welke instituties werden de literaire vernieuwingen nu eigenlijk voortgebracht? Welke rol speelden de negentiende-eeuwse genootschappen, zoals de Académie Française? Een belemmering voor de Nederlandse lezer is verder dat Marx zich specifiek op de Franse situatie richt. Veel door hem genoemde namen horen niet tot de algemene kennis van de lezer, wat het lezen nogal eens bemoeilijkt. Daar staat tegenover dat Marx, in tegenstelling tot zijn inspirator Bourdieu (wiens onleesbare stijl tamelijk berucht is) een heldere stijl hanteert. Soms weet hij zelfs enigszins poëtisch uit de hoek te komen. Zo schrijft hij over de ontwaarding en de teloorgang van de literatuur: ‘De dood is volmaakt als hij zelfs de herinnering uitwist van hem die geleefd heeft’. Een laatste kritiekpuntje is van inhoudelijke aard. In zijn epiloog beperkt Marx zich tot de experimentele auteurs, die vorm proberen te geven aan het niets. Hij gaat daarbij voorbij aan een recente ontwikkeling, die het postmodernisme juist probeert te ontstijgen. Een auteur als Michel Houellebecq, die overigens in het boek niet wordt genoemd, lijkt er enigszins in te slagen om de sociale, maatschappelijke status van de auteur te herstellen. Maar die ontwikkeling is wellicht een afzonderlijke studie waard.

Rick Honings

Alles mag en niets moet. Géén handleiding poëzielezen van Geert Buelens

Geert Buelens: *Oneigenlijk gebruik, Over de betekenis van poëzie*. Nijmegen: Vantilt, 2008. 303 pp., € 19,90.

Geert Buelens: *Van Ostaijen tot beden, Zijn invloed op de Vlaamse poëzie*. 3e dr. Nijmegen: Vantilt, 2008. 1310 pp., € 29,95